

Het gevaar Heidegger.

Tien jaar geleden bezocht ik het concentratiekamp Buchenwald. De sporen van extreme, maar ook kil-berekenende gewelddadigheid, zoals een kelder vol vleeshaken, bezorgde mij een fysieke afkeer van alle vernietiging die het nationaal socialistisch antisemitisme teweeg heeft gebracht. Ik zag ook de gezellige familiekiekjes van de kampbeulen: de normale gezinsvrolijkheid leed geenszins onder het geweld. Ik besepte hoe dun de laag van mijn eigen afkeer tegen dit geweld is en hoe weinig ervoor nodig is om tot meeloper gedrogeerd te raken. Van mijn morele superioriteit bleef weinig over.

De organisatie van deze lezing stelt zich de vraag of Heidegger *gevaarlijk* is. Het is al langer bekend dat Heidegger er antijoodse gedachten op nahield. Met het verschijnen van de *Schwarze Hefte* zijn deze aan de oppervlakte gekomen. Welnu, als racist en antisemiet is hij vandaag de dag een verder onbetekenende nationaal socialist die Duitsland voor en tijdens de oorlog bij de vele miljoenen telde. Geen Heideggerlezer die door de Schwarze Hefte antisemiet zal worden. Heideggers antisemitisch geloof in internationale joodse complotten is ridicuul. Daarmee is zijn denken *erledigt*, zou je zeggen.

Het is de vraag of ik in mijn afschuw van Heideggers racisme niet een belangrijk denkkind met het badwater weggooi. In welk verband moeten Heideggers opmerkingen over het jodendom begrepen worden? Hem gaat het niet om de joods-orthodoxe religie, en evenmin om het oudtestamentische volk, maar om de moderne joodse betekeniswereld, die van het jodendom uit de diaspora dat zelf getekend is geraakt door eeuwen van vervolging en antisemitisme. Dit jodendom van de diaspora kent, zoals Hannah Arendt het verwoordt, een internationale, kosmopolitische levensstijl. Zij spreekt van de *internationale Verbundenheit und gegenseitige Abhängigkeit des über die Erde verstreuten jüdischen Volkes*. Hier heeft Heidegger het over wanneer hij spreekt van de *Weltlosigkeit des Judentums* (GA 95, p. 97) die volgens hem aan niets gebonden is, in een grote bodemloosheid, met als gevolg een *lege rationaliteit en vaardigheid in rekenen* (GA 96, p. 46).

Let hierbij op: het gaat Heidegger niet primair om het jodendom, maar om het internationalisme. Hij verzet zich in dit verband even hard tegen het kosmopolitisme van het bolsjewisme, het amerikanisme en het liberalisme. Hij verzet zich tegen de wereld waarin de mens de heer van de aarde is, als subject, zodanig dat verschillen die het gevolg zijn van nationaliteit of etniciteit niet alleen irrelevant zijn, maar daadwerkelijk worden uitgebannen

als discriminatie. Heideggers afkeer van het internationalisme, door hem *Planetarismus* genoemd, is afhankelijk van zijn inzicht in de alomtegenwoordigheid van de techniek. De technische wereld vergt een eenvormig mensdom en krijgt dat door het kosmopolitisme op een presenteerblaadje aangeboden.

Bedenk hierbij wel dat Heidegger het tegendeel is van een racist. Hij verzet zich tegen iedere vorm van racisme, omdat rassenindelingen of fokkerij precies datzelfde technologische doel dient als het liberalisme, namelijk het genereren van een gelijkgeschakeld mensdom. Vandaar Heideggers op het eerste gezicht crue opmerking (GA 69, p. 154): 'Redding van rassen en bescherming van de vrijheid zijn aan weerszijden de voorwendselen waarachter de pure macht zich uitleeft'. Zowel racisme als antiracisme leiden tot eenvormige apparatsjiks. Heideggers kritiek op het nationaal socialisme is dezelfde als die op het kosmopolitisme.

Het concentratiekamp Buchenwald was nog maar de voorbode van de nationaal socialistische vernietigingskampen. De holocaust heeft ervoor gezorgd dat racisme en antisemitisme in de beschaafde wereld zijn uitgebannen. De invloed ervan reikt evenwel nog heel wat verder. Heidegger kan zich, net als ik, zonder enig bezwaar verzetten tegen communisme, amerikanisme en liberalisme, maar dat ligt met betrekking tot het jodendom anders: als ik over een joodse betekeniswereld spreek laad ik *op dat zelfde ogenblik* al de verdenking van discriminatie en racisme op mij. Heidegger en ik kunnen christenen, Amerikanen en Fransen beledigen tot op het bot. Geen haan die ernaar kraait. Maar: Joden mogen spreken over het joodse, ik mag daar als niet-jood wel mee oppassen. Dat heeft Heidegger geweten. De verdenking van racisme verspreidt zich snel: opmerkingen over de Islam of over Marokkanen zijn binnen de kortste keren besmet met het racistisch virus. Het virale van racisme en discriminatie heeft een verlamme uitwerking op het overdenken van je eigen wereld en die van je tegenstander. Dat is de afgelopen tijd in Nederland wel gebleken. Rechtszaken tegen vermeend racistische opvattingen, in de allereerste plaats van *Geert Wilders*, genereren een keurslijf waar de gedachtenpolitie van de zwarte kousenkerk jaloers op mag zijn.

Vanwaar Heideggers vijandigheid tegen het internationalisme? De technowereld is een gelukkige wereld. Mensen kunnen hun macht en genoegens onbeperkt uitleven. Er is dan ook geen noodzaak om daar verder nog bij na te denken. Dat heeft tot gevolg dat mensen geen besef hebben van hun eigen eenvormigheid. Nadenken met betrekking tot de eenvormigheid van de technomensen in de technowereld is alleen maar mogelijk wanneer er verschil ontstaat,

tussen wat mensen nu zijn en wat mij als mens eigen is. Wat mij eigen is, dat is niet mijn bezit, maar mijn eigen aard en de mogelijkheden daarvan, onderscheiden van mijn bestaan als kosmopolitische bureaucaat. De mogelijkheid om na te denken bevindt zich uitsluitend in de taal, en wel de taal die mij in beginsel eigen kan worden, mijn moedertaal. Deze kan een natuurlijke bodem vormen, niet als vaste grond op een stuk land, maar als voedingsbodem voor een nadenken dat mij duidelijk maakt wat mij eigen is en wat niet. Op deze voedingsbodem kan een echt volk ontstaan – of niet. Een volk is voor Heidegger niet een natie, maar een *denkende* natie – die overigens nergens gerealiseerd is.

Dit eigene nu bestaat alleen als het zich in een vijandig over en weer bevindt met het vreemde, datgene wat niet eigen is. Het vreemde moet worden toegelaten, maar alleen zo, dat het eigene en het vreemde niet met elkaar vermengd raken, maar op zichzelf blijven staan. Zo staan voor Heidegger het Franse en het Duitse tegenover elkaar. Geen vermenging maar een blijvende tegenstelling.ⁱ Een vreemdeling die mij bezoekt is een gastvriend en wordt welkom geheten, maar in mijn gastvriendschap ligt direct de vastbeslotenheid om het eigene niet te vermengen met het vreemde, maar de vreemdeling over te laten aan wie hij zelf is.ⁱⁱ

Juist hier zou een confrontatie moeten beginnen tussen Heidegger en zijn joodse leerlingen die tevens zijn tegenstanders zijn – met het oog op het verschil tussen Heideggers semantisch heidendom en hun internationalisme.

Heideggers joodse leerling *Levinas* noemt in *Heidegger, Gagarine et nous* Heideggers verlangen naar een eigen betekeniswereld *heidens* en infantiel. Verworteling in een eigen, heilige plaats in de dragende natuur – dat is het waar het jodendom zich met hand en tand tegen verzet als de bron van alle intermenselijke wreedheid: de scheiding van de mensheid in autochtonen en vreemdelingen. Het jodendom heeft door zijn abstracte universaliteit de natuur onttoverd. Daardoor kan het zich identificeren met de vreemdeling. Levinas' denken is *een identificatie met de vreemdeling op basis van een universele humaniteit, waarbij het bewaren van een eigen bodem uitdrukkelijk als gevaarlijk wordt afgewezen.*

Die andere joodse leerling van Heidegger, *Derrida*, haalt in *Sjibbolet* de joodse dichter *Celan* aan, en zegt: de jood heeft niets eigens, heeft alles ontleend, *le Juif a en propre de n'avoir pas de propriété ni d'essence. Juif n'est pas juif*. Wanneer hij zegt *wij joden*, dan gaat het hem juist *niet* om de herwinning van een essentie of om het toebehoren tot een volk (Sj 90). De

joden zijn universeel, en tegelijkertijd, als joden, ook volstrekt singulair. Maar van iets *eigens* is geen sprake.

Met het racisme is sinds de Holocaust ook het opkomen voor eigen taal en nationaliteit verdacht geworden. Heideggers verlangen naar een geheim Duitsland binnen het filosofisch gestemd avondland wordt niet langer ernstig genomen. De gevolgen daarvan zijn merkbaar. Heidegger zit er niet zover naast wanneer hij zegt dat racisme en antiracisme op hetzelfde uitdraaien.

In Geulens *Geschichte des Rassismus* wordt racisme omschreven als een activiteit om of traditionele of nieuwe grenzen van het toebehoren tot een groep theoretisch te funderen und praktisch te realiseren (In Trawny p. 40). Racisme is het prat gaan op exclusiviteit en deze ook daadwerkelijk bewerkstelligen via uitdrijving van het andere. Precies hieraan voldoet het hedendaags kosmopolitisch humanisme: alles wat maar even afwijkt van dit kosmopolitisme wordt gebrandmerkt als discriminatie en verketterd of uitgeworpen, liefst op legale gronden. Dankzij deze denkerreur is de mogelijkheid om enig besef te hebben van mijn menselijkheid, mijn toebehoren tot een volk en taal in de epoche van de techniek zo goed als uitgesloten. Dat zou de echt gevaarlijke boodschap van Heidegger zijn, in de nog virtuele strijd met zijn joodse leerlingen. Wie zich laat meesleuren in de onverschilligheid van het kosmopolitisme is de bewusteloze slaaf waar de technowereld om zit te springen.

Dankzij de terreur van de discriminatie-angst komt het niet tot deze echt noodzakelijke vijandigheid tussen het semantisch heidendom van Heidegger enerzijds en het joodse denken anderzijds. Deze vijandigheid zou pas echt tot bloei komen wanneer Heidegger wordt geconfronteerd met dat jodendom dat zijn voedingsbodem niet alleen heeft in het messianisme en de diaspora, maar ook in het besef een eigen, uitverkoren volk te zijn. Dat kan net zo min als Heideggers geheime Duitsland geïncorporeerd worden in het kosmopolitisme. Wie weet worden *wij* nog eens echt *Nederlanders*.

Ik eindig graag met een citaat uit de Schwarze Hefte: GA 96, p. 187: *Die größte, weil eigentlich geschichtliche Niederlage besteht darin, daß ein Volk sich den Größenmaßen und schon bestehenden Ansprüchen eines Gegners unterwirft*

ⁱ 53.67-8 '...erst dort, wo das Fremde in seiner wesenhaften Gegensätzlichkeit erkannt und anerkannt ist, besteht die Möglichkeit der echten Beziehung, und d.h. der Einigung, die nicht wirre Vermischung, sondern fügende Unterscheidung ist.'

ⁱⁱ GA 53, p. In der Gastfreundschaft liegt aber zugleich die Entschiedenheit, das Eigene als das Eigene nicht mit dem Fremden zu mischen, sondern den Fremden sein zu lassen, der er ist...